

Educació i cultura,

revista mallorquina de pedagogia

(UIB) núm. 8-9, 1990-91

La formació de mestresses al segle XIX a les Illes Balears: Model institucional i condicionaments socials

Pere Solà

M'interessa de reflexionar sobre el nexa entre la formació dels ensenyants —en aquest cas, mestresses— i el tipus d'ensenyant que resulta d'aquesta formació. Per això m'ha semblat escaient l'exemple de la Normal femenina balear al segle passat. Reconec que el meu coneixement del tema és limitat, i fins podria semblar agosarat que em fiqués en un tema de les Illes. Però dues raons m'han dut a persistir en la idea d'escriure sobre el tema: per una part, el fet d'haver trobat tot un lligall de l'Arxiu històric de la Universitat de Barcelona sobre la Normal femenina balear al segle XIX, lligall tot ell de caire administratiu. I, en segon lloc, el fet que el que he llegit o sentit sobre aquesta Normal femenina no m'ha semblat que aprofundeix prou en el tema del que avui diem la «funció social» dels estudis (en aquest cas de Magisteri femení). De tota manera, insisteixo: el que ve no són res més que unes acotacions a una qüestió que mereixeria una recerca rigorosa sobre el paper de l'ensenyament femení (de nenes, de noies, de mestresses) en el marc d'una societat com la mallorquina. A Mallorca la Restauració tornà inicialment el poder a les forces nobiliàries i estamentals tradicionals —fa notar Per Gabriel. Aquesta afirmació sembla decisiva per entendre el període que historia aquest article. Després, en els anys vuitanta, l'empenta econòmica va ser notable (auge dels sectors del calçat i tèxtil, fusions financeres), però als anys noranta ve la crisi del calçat i les seves exportacions, de la vinya a causa de la fil·loxera, de les societats financeres, i de l'economia dels pagesos, que protagonitzen una vertadera allau migratòria.

Ens diu B. Barceló que, «després de la Restauració les forces polítiques a Mallorca restaren reduïdes als partits liberal i conservador, encapçalats respectivament per Alexandre Rosselló i M. Socias. D'una manera general, a la ciutat de Mallorca fou notori el domini dels conservadors en les eleccions municipals i a diputats a corts, fet que impulsà els liberals a recolzar-se en els republicans en els moments en què aquests tingueren una certa vitalitat» (així els períodes 1898-1903 i 1909-1914). La industrialització i la funció portuària van ser causa d'un creixement d'efectius demogràfics d'un 23 per cent a Ciutat de Mallorca, i d'un 21 per cent a la resta de l'illa. S'ha de tenir en compte que la ruralia es va veure més afectada per la crisi social i econòmica de la fi del segle. Una quarta part dels mallorquins vivien a finals de segle a Ciutat (63.937 h., l'any 1900). (Cf. GEC, veus «Ciutat de Mallorca» i «Mallorca», BARCELÓ, B., 1964).

1857: la formació de professorat femení es troba en quadre

Però, abans de continuar, ¿quina era la situació dels centres de professorat femení, a Catalunya i les Balears, a poc temps d'impantar-se la llei Moyano?. Recordem que, segons l'article 71 de la llei Moyano, per ser mestressa de primer ensenyament calia haver estudiat «amb la deguda extensió» a una escola normal les matèries que comprenia l'ensenyament elemental de nenes, «*elemental o superior según el título a que se aspire*». També calia saber un mínim de Pedagogia i de Didàctica. Segons aquest article, «*se admitirán a la Maestras los estudios privados, siempre que acrediten dos años de práctica en alguna Escuela modelo*». Per la seva banda, l'article 114 contemporitzava amb l'obligació governamental de crear normals femenines. I, així com a l'article 109 s'establí taxativament la inexorabilitat de les normals masculines, el 114 només deia que el govern «procuraria» establir normals femenines. També parlava de declarar «Escoles-model», per a l'efecte de l'article 71, «*las que (el Gobierno) estime conveniente, previos los requisitos que declarará el reglamento*» (MEC, 1985, II:268).

Precisament a les darreries de 1858 i a requeriment de la Direcció General d'Instrucció Pública del Govern central, que s'havia adreçat en aquest sentit al Rector de la Universitat de Barcelona, el cap d'aquest districte universitari demana imperativament a les juntes provincials d'Instrucció Pública informació urgent sobre l'estat de les escoles normals femenines a les províncies respectives. A cap hi ha en aquestes dates escola normal de professorat femení. En la resposta de cada província, però, queden paleses intencions, excuses i fins acusacions, pel que fa a l'estat de la formació de les mestresses que han d'exercir a les escoles de cada demarcació. Per exemple, la Junta de Lleida (lletra d'1 de gener de 1859 al rector) diu que «*todos los años se educan de intento en la Casa Provincial de Misericordia el mayor número de acogidas, para dedicarse al Profesorado de Instrucción Primaria de niñas, y que en el Colegio de las Hermanas Mercader, que el Señor Inspector propuso a esa Rectoría como otra de las Escuelas-Modelo, se preparan de antemano las más jóvenes que aspiran al Magisterio, antes de sufrir el correspondiente examen...*» Això era el que «*se había podido hacer hasta la fecha (...) a fin de ir proveyendo poco a poco de Maestras la multitud de pueblos que carecen de ellas*». També a Tarragona (lletra al rector de la Junta Provincial, de 13 de desembre de 1858) es constata la inexistència d'una normal

femenina, tot i que anteriorment hi havien estat practicades diligències fallides en aquest sentit: *«y si bien la Comisión Superior de Instrucción Pública se propuso en el año 1854 la creación de una (normal femenina) en esta capital (Tarragona) (...), no la estableció»*. Indirectament és acusada l'Administració estatal del fracàs d'aquestes diligències de 1854. Tampoc no hi ha normal femenina a Barcelona. En lletra de primer de març de 1859, el president de la Junta Provincial d'Ensenyament de Barcelona certifica que *«esta Junta ignora si hay practicada diligencia alguna para establecer escuela Normal de Maestras»*. Per la seva banda, a Girona (lletra al rector de la Universitat, de la Junta Provincial d'Instrucció Pública, de 18 de desembre de 1858) tampoc no hi ha cap escola normal de mestresses, tot i que havia estat sol·licitada l'autorització per al seu establiment —i concedida per la Superioritat. Passa a Girona que *«hasta el presente no ha sido posible llevar a cabo tan útil e interesante mejora por falta de fondos para su mantenimiento»*.

I a les Balears, ¿com estava poc després de la Llei Moyano la qüestió de la formació de les mestresses de primeres lletres? Vegem-ho amb paraules de la Junta Provincial Balear d'Instrucció Pública:

«En vista del contenido de la Real Orden de 9 de Noviembre del año pasado que S. I. ha trasladado a esta Junta con fechas del mismo mes y año y 20 de Febrero último, y en cumplimiento de la disposición 2a. de la citada Real Orden, se ha enterado la Corporación que tengo el honor de presidir de los antecedentes que relativamente a creación de Escuela Normal de Maestras obran en la secretaría de la misma, habiéndose tenido presentes las circunstancias particulares y económicas del país y los recursos con que cuenta la provincia y el Ayuntamiento de Palma que en sus respectivos presupuestos deberían votar los fondos necesarios para la creación y mantenimiento de la Escuela Normal de Maestras.

»En 1854, cuando en nuestra provincia apenas había Maestras examinadas, cuando casi todas las escuelas públicas de niñas estaban servidas por substitutas sin título, existía una necesidad imperiosa de formar un Seminario de Maestras para proveer con profesoras idóneas las muchas escuelas de niñas que se hallaban vacantes. Así lo comprendió la celosa Comisión Provincial de Instrucción Primaria, encargando al vocal D. Francisco M. de los Herreros la formación de un proyecto que, aprobado por dicha Corporación, se pasó a la Excm. Diputación provincial en solicitud de una auxilio de 4.000 reales para atender al arreglo del local y menage y de 6.000 reales en calidad de reintegro para sostenimiento de la escuela.

»Las circunstancias desde aquel entonces han variado. Cuenta esta provincia 59 pueblos con Municipalidad y existen 75 Maestras examinadas, habiéndose provisto por oposición 23 escuelas de niñas: el presupuesto provincial ha aumentado en su capítulo de instrucción pública 2.000 reales por aumento de sueldo del Director de la Escuela Normal de Maestros, 7.000 reales por la creación de la plaza de un segundo Maestro en la misma escuela, y en cantidad necesaria para el aumento gradual de sueldo de los Maestros y Maestras, al tenor del artículo 196 de la Ley.

»Además, no siendo ya tan espontánea de parte de la provincia la creación de Escuela Normales de Maestras por lo establecido en el artículo 114 de la Ley, es regular que no permita la Superioridad que su organización se amolde a los deseos de cada localidad, sino que probablemente se dictarán reglas para uniformarlas, rigiéndose todas por un mismo reglamento cuyas disposiciones tenderían seguramente a que se monten al estilo de las demás Naciones con el correspondiente personal tanto de Maestros como de Profesores auxiliares, que reclamarían precisamente una cantidad respetable para su sostenimiento.

»La Junta, en vista de todas estas consideraciones, de los gastos considerados que se han de hacer para crear una Escuela Normal de Maestras, es de parecer que por ahora y para los efectos del artículo 71 de la Ley vigente, únicamente se cree una Escuela-Modelo montada del mismo modo que la Práctica o modelo de niños, dotándola si se creyese conveniente con un profesor auxiliar para dar algunas lecciones a las alumnas aspirantes a maestras.

»Con la creación de dicha escuela se principiaría a completar el número de las escuelas públicas de niñas que, con arreglo a las disposiciones vigentes, debe de sostener el Ayuntamiento de Palma, y si por disposición del gobierno o por haber mejorado la situación económica de la provincia se crease más adelante una Escuela Normal de Maestras, lejos de haber instalado un establecimiento inútil, existiría ya la Escuela-Modelo, práctica o de aplicación que debe tener siempre agregada todo Seminario de Maestras.

»A juicio de la Junta podría establecerse en su caso la citada Escuela-Modelo en el local que ocupa hoy el Colegio de niñas de la Crianza, que está bajo protección del M. I. Ayuntamiento de esta Capital, pues reúne dicho edificio la mejores condiciones para el objeto de que se trata.

»Tal es el parecer de la Junta que somete a la ilustración de V. S. I.

»Díos que a V. S. I. m. a.

»Palma, 16 de Marzo de 1859

»El Presidente» José Primo de Rivera

»Ilmo. Sr. Rector del Distrito Universitario de Barcelona» (AHUB, 11. 19/4/3/9, 1859, «Expediente relativo a Escuelas Normales del Distrito»).

La creació de la Normal femenina balear

Hom destaca una actitud general de «veure-les venir», pel que fa a les normals femenines. Les forces fàctiques i els poders públics «provincials» i «municipals» volen i dolen, i recelen enormement dels periòdics rampells de jacobinisme governamental, que ni fan ni deixen fer. En el cas mallorquí, tal com palesa la lletra del president de la Junta d'Instrucció Pública balear, acabada de transcriure, es fa una valoració positiva del progrés de l'escolarització pública femenina (i de la provisió de mestresses per a aquesta funció) entre 1854 i 1859. S'hi diu, també, que la situació econòmica de la

província no permet (1859) l'establiment d'una normal femenina. I es considera més rendible i útil, a curt termini, la creació d'una escola pràctica de nenes, la qual, a més a més, contribuirà a completar el nombre d'escoles públiques que, segons la llei, ha de tenir una ciutat com Palma.

No hi havia, doncs, després de la promulgació de la Llei general de 1857, escoles oficials on poguessin estudiar la carrera de Magisteri, a cap «província» del districte universitari de Barcelona. Posteriorment, a totes elles —també a les Balears— es constituïren anualment uns tribunals integrats pel director de la Normal de Mestres, algun membre de la mateixa normal i una professora pública de «*reconocidas dotes*». I eren aquests tribunals els encarregats d'expedir el títol a les alumnes lliures. (JUAN, M., 1987, II:987).

Més endavant, i sembla que a conseqüència de l'Ordre de 17 d'agost de 1871, per la qual la Direcció General d'Instrucció Pública va prohibir que es fessin exàmens de mestresses a les províncies «on no hi hagués Escola Normal del seu sexe», la Diputació balear va acordar el 17 de gener de 1872 l'establiment d'una escola d'aquesta mena. Va ser el bisbe de la diòcesi qui va proporcionar local. Un local que va ser l'edifici del Col·legi de la Puresa de Maria Santíssima (JUAN, M., 1987, II:864). L'Escola Normal femenina de les Illes va ser inaugurada el dia 13 de maig de 1872. La primera directora va ser Gaïetana Alberta Giménez, rectora del Col·legi de la Puresa. I el seu professorat inicial estava compost per Sebastià Font i Martorell, director de la Normal de Mestres, Jaume Balaguer i Bosch, regent de l'Escola Pràctica, el prevere Tomàs Rullan, com a encarregat de Doctrina i Història Sagrada, Joan Mestre i Bosch i Mateu Planas.

Les «forces vives» locals li van donar ple suport, però ja l'any 1874 hi ha una topada forta amb l'autoritat acadèmica, quan el rector de la Universitat de Barcelona, Antoni Bergnes de las Casas, manà el cessament de les activitats docents del centre. Efectivament, el 20 d'octubre de 1874, el rector del Districte Universitari de Barcelona, en vista de disposicions governamentals dels dies 29 de juliol i 6 i 10 de setembre d'aquell any, va ordenar la clausura de l'establiment, adduint que la Diputació no havia donat acompliment al que estava manat en aquelles disposicions, però la Diputació balear va al·legar en contra de la mesura, i el 16 d'abril de 1875 el Consell d'Instrucció Pública va retornar a l'Escola Normal de Palma el caràcter d'establiment «públic i oficial» de formació de professorat femení.

Va ser, doncs, la Diputació balear qui es féu càrrec des del començament de les despeses de l'escola, primer amb 2.000 ptes. de subvenció anual i els productes de matrícula per a totes les despeses de personal i material; més endavant es va elevar la subvenció de la província a 2.700 ptes. fins que el primer de juliol de 1887, va passar a l'Estat, el qual va fixar 600 ptes. per a la indemnització del local, 2.700 ptes. per a personal i una altra petita quantitat per a material. Cal dir que el producte de les matrícules també passà a ser administrat per l'Estat. Posteriorment —març de 1899— l'Estat reduí a Elemental la categoria de la Normal, però disposicions posteriors de maig i juny retornaren a l'Escola Normal de Mestresses de les Illes el caràcter de Superior.

Els defensors del status de l'escola de mestresses mallorquina argumentaven a finals de segle que el seu pressupost de funcionament era el més baix d'Espanya. En efecte, l'Escola de la Puresa costava a l'Estat 2.700 ptes. (pel que fa al sou del personal), mentre

que, segons el Decret de 23 de setembre de 1898, les altres escoles normals elementals en costaven 5.500 i les normals superiors 18.400 (JUAN, M., 1987, II:920).

La clientela de la normal balear de mestresses

És indubtable que la nova carrera va tenir un èxit creixent entre un cert sector de noies mallorquines, de les quals no totes ni molt menys estudiaven per fer de mestres. La ploma de J. Castaño ens feia saber l'any 1898 que:

«Muchas de ellas estudian para ejercer el Magisterio, pero hay muchas también que sólo aspiran a la mayor y mejor cultura que los estudios de la carrera proporcionan, al par que con la obtención del título se habilitan para el caso desgraciado de que un revés de fortuna las obligase a dedicarse a la enseñanza como medio honroso de subsistencia». (JUAN, M., 1987, II:878).

Curiosament, de les Illes Balears sortia l'any 1894 el menor contingent, en xifres absolutes, de titulats masculins (només 62 en cinc anys), mentre que al mateix temps figuraven «en bon lloc» pel que fa a les dones amb el títol de mestra. Caldria veure amb cura si el que passava amb «la Normal de Maestros, donde la matrícula nunca es crecida y cuyos alumnos estudian con el decidido propósito de ejercer la carrera...», segons mots de J. Castaño (octubre, 1898), era general als Països Catalans i a l'Estat espanyol, o si responia a condicions específiques balears. En tot cas, les xifres canten: el curs de 1896-97 el nombre total d'alumnes de la normal masculina de les Balears era de vuit estudiants oficials i de setze alumnes lliures. Pel que fa a la normal femenina, les alumnes d'ensenyament oficial són cinquanta-vuit i les d'ensenyament lliure vint-i-dues (el curs 1896-97). Pel que fa al curs 1897-98, l'anuari de la Universitat de Barcelona dóna la xifra de només tres alumnes oficials i onze de lliures per a la Normal de Mestres de Balears, mentre que aquell any a la normal de la mare Alberta hi cursen estudis quaranta-cinc noies. (UNIV. DE BARCELONA, 1898 i 1899).

Com han provat a bastament altres estudis recents, com el de la normal femenina de Navarra (GUIBERT NAVAZ, 1983), confirmant el que és evident en la normal de Palma, una normal femenina no era pas només un centre professionalitzador (?) de la futura mestressa, sinó també una institució de cultura general més àmplia per a la noia. Això, i la manca, pràcticament, de cap altra institució semblant amb els mateixos objectius, ajuda a trobar les claus de comprensió d'una progressió d'alumnes ben palesa.

En efecte, i tal com constata repetidament la directora, la mare Alberta, —i tal i com avala la documentació arxivada a la Universitat de Barcelona—, la matrícula al centre va augmentar progressivament des de la seva inauguració (JUAN, M., 1987, II: 923, 911, 840).

Evolució del nombre d'alumnes matriculades a l'Escola Normal de Mestresses de les Balears (ENMB) entre 1875 i 1887. Comparació amb la Normal Femenina de Tarragona (ENMT).

	1875-76	1876-77	1877-78	1878-79	1879-80		
ENMB	40	51	—	—	51		
ENMT	—	19	—	—	42		
	1880-81	1881-82	1882-83	1883-84	1884-85	1885-86	1886-87
ENMB	57	69*	90	117	138	130	137
ENMT	39	94	62	68	65	57	—

Font: Estats de Registre de Matrícula lliurats per la directora de la Normal al rector de la Universitat de Barcelona. Elaboració pròpia a partir dels informes del Lligall 19/4/3/9/ AHUB.

Per a les dades de la normal tarragonina, cf. NOGUERA ARROM, 1984: 220.

* Del curs 1881-82 no consta cap estat de les matriculades en el termini extraordinari. Del curs 1877-78 sabem que, almenys, hi ha trenta-vuit matriculades.

Les dades anteriors testimonien un extraordinari augment de l'alumnat, que en deu cursos, entre 1875 i 1885, passa de quaranta alumnes a cent trenta-vuit, la qual cosa indica que la matrícula s'ha multiplicat gairebé per 3,5. Posteriorment, la xifra baixarà, potser per la incertesa de la continuïtat de l'establiment. Sabem que l'any 1906 hi estudiaven cinquanta-tres alumnes. D'elles, cursen per obtenir el títol superior de mestres setze alumnes, de les quals vuit fan primer i les altres vuit segon. Al primer curs de mestra elemental hi ha aquell curs vint-i-dues alumnes, i disset al segon curs (JUAN, M., 1987, II:911). En qualsevol cas, ampliant aquestes impressions, caldria aprofundir en la composició social de l'alumnat. Les llistes d'alumnes (amb els noms complets i el lloc d'on provenen) del lligall en qüestió —i d'altres que poguessin aparèixer— podrien ser la base per a una recerca dels orígens familiars, la situació econòmica, etc., de cada una de les alumnes. També convendria seguir l'evolució del tant per cent de becaes pels ajuntaments i/o la Diputació insular. Fóra necessari també veure el tant per cent d'alumnes de l'escola pràctica que van optar pel títol de mestresses i el van aconseguir, i on van exercir. També caldria saber més sobre el règim educatiu de la normal femenina, que hem de suposar totalment mongívol (propi de monges). ¿quin tant per cent de futures mestresses de les Illes preferien cursar a d'altres normals, o almenys anar-hi a passar els exàmens? Aquesta és una altra cosa que cal escatir. Pel que fa a la normal femenina balear, tot ens fa pensar que a finals de segle les exigències didàctiques eren mínimes, massa mínimes per a una autèntica normal de mestresses. En aquest sentit, és molt significativa la diferència amb la relativa proximitat i riquesa amb què l'Anuari de la Universitat de Barcelona (1897-1898) descriu els efectius didàctics de la normal masculina insular (cf. UNIVERSITAT DE BARCELONA, 1898: 353-367. També, per a la normal masculina de Mallorca: MULET, 1982 i 1984; OLIVER, J. 1978; COLOM, A. J., 1984, SUREDA, B., 1984). Aquest panorama contrasta de manera colpidora amb la pobresa de la

descripció dels efectius de la de noies. També la biblioteca masculina, bàsicament de consulta i suport al futur mestre, està mínimament dotada (fins i tot hi ha diccionaris mallorquí-castellà), mentre que la de les noies és reduïda a la mínima expressió. Vet aquí els mitjans d'ensenyament de què disposa la normal de noies, ben misèrrims:

«No cuenta con muchos medios de enseñanza que puedan constituir Museo. Tiene láminas de Historia Sagrada y de Dibujo, cuerpos geométricos, globos, mapas y aparatos para enseñar fundamentalmente el sistema métrico decimal de pesas y medidas, para estudiar los movimientos de la tierra y de la luna, los eclipses y estaciones; un piano y una máquina de coser. La Biblioteca de la Escuela está reducida a libros de texto de las diferentes asignaturas, y a algunos de Religión, Literatura, Geografía y Pedagogía a propósito para consulta.» (UNIV. de BARCELONA, 1898: 389).

La misèria en persona. Però els defensors del peculiar «arranjament» (una normal femenina provincial associada a un orde religiós, amb una escola pràctica d'aquest institut religiós, i per tant, molt menys cara que qualsevol altra normal «provincial») feien de la necessitat una virtut, i no s'estaven (com ja hem dit) de vanagloriar-se que tenien la normal més barata de l'Estat...

Punt i final

La brevetat que imposen les normes d'aquestes jornades no permet d'entrar ara com ara en l'anàlisi de la pedagogia impartida a la normal femenina de les Illes, pedagogia que tot fa creure que no era precisament innovadora, sinó que més aviat tradueix una sensibilitat conservadora i molt a la defensiva, pel que fa als valors que la sustenten. Tampoc no és possible entrar a valorar la defensa que bona part de les forces vives locals, en especial les més conservadores, van fer de la normal, quan aquesta va haver d'amotllar-se a la normativa dels liberals dinàstics, moment en què es va demostrar un cop més la precarietat institucional del centre. Recordem que, si el 17 d'agost de 1901 Romanones incorporà als instituts els ensenyaments de Magisteri, nou dies després una ordre ministerial tolerava l'escola femenina de les Balears, però una altra ordre de 14 de setembre de 1906 disposava la incoació de l'expedient de supressió de les normals de les Balears, tot i que el 22 d'abril de 1907 tornava a autoritzar el funcionament de la Normal Balear. Però el 22 de juliol de 1912 el ministre d'Instrucció Pública, Santiago Alba, publicava un decret que suprimia «l'organització actual» de les escoles normals de mestresses de les Balears i Osca, confiada la mallorquina a les monges de la Puresa i la d'Osca a les del Beateri de Santa Rosa de Lima (JUAN, M. II, 1987). Caldria veure fins a quin punt la seva desaparició a distints trams de la història recent mallorquina ha deixat un buit en una forma d'entendre la formació femenina, buit que els sectors més conservadors de la societat i de l'Església insular s'han afanyat a cobrir, així que han pogut fer-ho. En aquest sentit, són d'utilitat treballs com l'estudi en dos volums sobre la primera directora de la normal femenina, obra que devem a Margalida Juan, R. P., i que duu el títol següent: *Una insigne balear. Madre Cayetana Alberta Giménez. Instituciones: Escuela Normal y Congregación* (Palma de Mallorca, 1987). L'estudi,

atapeït de dades, no sempre permet de fer-se una idea clara del tarannà del centre, en el seu aspecte pedagògic. D'altra banda, ja que no em consta que hagi utilitzat la documentació que sobre aquesta normal de mestresses hi ha a l'Arxiu de la Universitat de Barcelona, he cregut oportú analitzar la significació de l'esmentada institució, contrastant, en certa manera, les dades de Margalida Juan amb algunes de tipus administratiu de l'Arxiu de la UB. Tot plegat ens pot haver permès, o així ho voldria, de mesurar o avaluar les mesures que caldria prendre per comprendre millor la significació d'aquest centre a la societat insular del darrer quart de segle XIX.

Algunes fonts

- Arxiu Històric de la Universitat de Barcelona (AHUB): Lligall 19/4/3/9: «Dispenses d'exàmens, expedients, programes de curs, matrícules, etc. Escola Normal de Balears, 1854-1887».
- BARCELÓ, B., 1964: *El segle XIX a Mallorca*. Obra Cultural Balear, Palma.
- COLOM, A. J., 1984: *D. Miquel Porcel Riera i els inicis de l'activisme escolar a Mallorca*. Centre d'Estudis Gabriel Alomar, Palma.
- GUIBERT NAVAZ, M. E., 1983: *Historia de la Escuela Normal de Navarra (1831-1931)*, Institución Príncipe de Viana, Pamplona.
- GEC (Gran Enciclopèdia Catalana), veus «Ciutat de Mallorca» i «Mallorca».
- GUZMÁN, M. de, 1986: *Vida y Muerte de las Escuelas Normales. Historia de la formación del Magisterio Básico*, PPU, Barcelona.
- MEC, 1985, II, *Historia de la Educación en España. II. De las Cortes de Cádiz a la Revolución de 1868*. (2a. ed.), Madrid.
- MULET, B., 1982: «El reformisme liberal i la creació de l'Escola Normal (1842)», *Maina*, 6, desembre.
- Id., 1984: «La creació de l'Escola Normal de Palma i la seva relació amb la part forana de Mallorca (1842-1849)», *Actes de les VI Jornades d'Història de l'Educació als Països Catalans*, març de 1984, Lleida, pàg. 242-255.
- NOGUERA ARROM, Joana, 1984: *La Escuela Normal de Tarragona (1843-1931). Cien años de la vida de una Escuela Normal*. EU, Barcelona.
- JUAN, R. P., M., 1987: *Una insigne balear. Madre Cayetana Alberta Giménez. Instituciones: Escuela Normal y Congregación*. Palma.
- OLIVER, J., 1978: *Escola i Societat (L'ensenyament a les Illes en el segle XX)*, Ed. Moll, Palma.
- Del POZO ANDRÉS, M. d M., SEGURA REDONDO, M., DÍEZ TORRE, A. R., 1986: *Guadalajara en la historia del Magisterio Español (1839-1938). Cien años de Formación del Profesorado*. Universidad de Alcalá de Henares, Guadalajara.
- SIMO SEPPO, 1988: *Conference for the 10th. Session of the International Standing Conference for the History of Education. Joensuu 25-28 July 1988*. Sis volums; Vol. I: «The History of different forms of teaching activities»; vol. II: «Social Conditions and Prestige of Teachers in different periods and in different countries»; vol. III: «The level of general education and of professional training of teachers. Financial perspectives and the quality of live of teachers under

different historical circumstances»; vol. IV: «The developement of creative activities, research activities, educational innovations and initiatives of teachers»; vol. V: «Male and female teachers in the History of education. The process of feminization of the teaching profession»; vol. VI: «The History of Preschool teacher's profession».

SOLÀ, P., 1979: «La préhistoire récente des Écoles Normales en Espagne». I International Standing Conference for the History of Education. Leuven (actes no publicades).

SOLÀ, P., 1987: «Escoles de Mestres dels Països Catalans: sinopsi històrica», *Calendari 1988 EUMO*, Vic (documentació reunida per a la confecció del calendari).

SUREDA, B., 1984: *La formación del profesorado en Mallorca. Antecedentes y origen de la Escuela Normal*. ICE. Universitat de les Illes Balears, Palma.

TURIN, I., 1967: *La educación y la escuela en España de 1874 a 1902*, Aguilar, Madrid.

Universitat de Barcelona, 1898: *Anuario de la Universidad Literaria de Barcelona. 1897-1898. Segundo año de su publicación*. J. Jepús, Barcelona.

Id., 1899: *Anuario... 1898-1899.*, Hijo de J. Jepús, Barcelona.

Resum

Aquest article entra en el tema de la formació de mestresses a la segona meitat del segle XIX. L'exemple balear és interessant, ni que sigui pel fet de que les autoritats civils van permetre directament a un ordereligiós de fer-se càrrec de l'ensenyament de les futures mestresses. L'article confronta i amplia dades de la historiadora de l'institut religiós, Margalida Juan, R. P., amb dades obtingudes pel mateix autor, a partir del fons històrico-administratiu de l'Arxiu de la Universitat de Barcelona. L'autor convida a aprofundir de valent en la significació sociològica i cultural d'una escola de mestresses, en tot moment defensada pels sectors més conservadors de la societat illenca, i àdhuc per sectors socials no precisament ultramuntans. Davant de les diverses conjuntures en què la continuïtat d'aquesta escola es va veure amenaçada, diverses fonts illenques, generalment conservadores, adduïren arguments a favor de la seva permanència. Arguments del tipus següent: a) l'escola manté viva la vocació cultural del «bell sexe» (sic); les noies illenques adquireixen, d'aquesta manera, una cultura i un títol que pot tenir valor de canvi en el cas que quedin solteres o vídues. A més, cal comptar amb la dificultat de les dones joves solteres de traslladar-se soles fora de l'illa/ les illa per cursar estudis; b) l'escola de la Puresa assegura el caràcter «balear» de les futures mestresses d'escola de les Illes. Per tant, la seva permanència fa en favor dels «interessos regionals» (sic) i afavoreix la descentralització de l'educació; c) el caràcter «balear» de les futures mestresses assegura la comunicació de les mestres i de les alumnes en la llengua materna.

El treball corrobora que el nivell cultural i pedagògic del centre va ser durant les dècades finals del segle XIX molt baix i que arguments adduïts a favor del centre com el c) eren pura demagogia, atès que en cap moment consta que el centre es plantejés la qüestió de la llengua territorial, ni tan sols quan el «regionalisme» es va començar a posar de moda. De tota manera, no cal dubtar que la mesura liberal de substituir la direcció i el professorat religiós per una direcció i un professorat seclar (1912-1913) va topar amb fortes resistències, ni que fos pel fet que —com deia l'Associació de Mestres

de les Balears per boca de *El Magisterio Balear* del 10 d'agost de 1912— aquesta escola de mestresses, dirigida per la mare Alberta, havia estat durant molts anys almàixera o planter de les mestresses que «avui (1912) difonen l'ensenyament a les escoles públiques i privades de les Balears».

Vull agrair, per acabar, a la Congregació de la Puresa, les facilitats que m'han donat per documentar-me sobre el tema.

